

УДК 336.226.11

Дмитришин Л. І.

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

ТРАДИЦІЙНІ ТА НОВІ ШЛЯХИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ГРОШОВИХ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

Метою статті є аналіз традиційних підходів до дослідження проблеми диференціації доходів населення, їх обмежень та недоліків, а також формування концепції визначення просторово-структурної диференціації грошових доходів населення. Зокрема, досліджено еволюцію поглядів і сучасну інтерпретацію розподілу доходів населення. Аналіз досвіду розвинених країн показав, що на сучасному етапі розвитку державна політика зайнятості і боротьби з безробіттям витісняє соціальну політику в традиційній для неї області – системі соціального забезпечення. Програми соціальної політики стають програмами зайнятості. В той же час Україна все ще реалізує політику «держави загального добробуту», тобто перш за все, спрямовує свої сили та заходи на захист вразливих верств населення шляхом вирівнювання доходів. Доведено, що важливим питанням дослідження диференціації доходів є її визначення в регіональному та структурному розрізі. Запропоновано розглядати явище просторово-структурної диференціації грошових доходів населення.

Ключові слова: доходи населення, нерівність розподілу доходів, диференціація, джерела формування доходів, коефіцієнт Джині.

Dmytryshyn L. I.

TRADITIONAL AND NEW WAYS OF STUDYING THE PROBLEM OF DIFFERENTIATION OF POPULATION INCOMES

The analysis of traditional approaches to study the problem of income differentiation, their limitations and weaknesses, and determine the formation of the concept of space-structural differentiation of cash income is in the article. The evolution of views and modern interpretation of the distribution of income was studied, in particular. The analysis of the experience of developed countries shows that the current development state policy of employment and combat unemployment replacing traditional social policy in her region – the social security system. Applications social policies are employment programs. At the same time, Ukraine still implements a policy of «welfare state», ie primarily directs its forces and measures to protect vulnerable groups by income equality. The important issue of research income differentiation is its definition in the context of regional and structural. A phenomenon considered spatial-structural differentiation of cash income.

Key words: income, inequality of income distribution, differentiation. sources of income, the Gini coefficient.

Дмитришин Л. И.

ТРАДИЦИОННЫЕ И НОВЫЕ ПУТИ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОБЛЕМЫ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ ДЕНЕЖНЫХ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ

Целью статьи является анализ традиционных подходов к исследованию проблемы дифференциации доходов населения, их ограничений и недостатков, а также формирование концепции определения пространственно-структурной дифференциации денежных доходов населения. В частности, исследована эволюция взглядов и современную интерпретацию распределения доходов населения. Анализ опыта развитых стран показал, что на современном этапе развития государственная политика занятости и борьбы с безработицей вытесняет социальную политику в традиционной для нее области – системе социального обеспечения. Программы социальной политики становятся программами занятости. В то же время Украина все еще реализует политику «государства всеобщего благосостояния», то есть прежде всего, направляет свои силы и меры по защите уязвимых слоев населения путем выравнивания доходов. Доказано, что важным вопросом исследования дифференциации доходов является ее определение в региональном и структурном разрезе. Предложено рассматривать явление пространственно-структурной дифференциации денежных доходов населения.

Ключевые слова: доходы населения, неравенство распределения доходов, дифференциация, источники формирования доходов, коэффициент Джини.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Будь-яке

розвинуте суспільство характеризується нерівним розподілом матеріальних і духовних благ, винагород та можливостей як у відношенні окремих індивідів, так і між групами у суспільстві. Диференціація доходів населення є об'єктивним явищем, і науковці підкреслюють доцільність підтримки неоднакового становища членів суспільства, оскільки саме такий стан може розглядатися як потужне джерело енергії для соціально-економічного прогресу. Але як позитив така ситуація може бути розглянута лише за умови створення приблизно однакових можливостей для кожного члена суспільства щодо реалізації свого потенціалу. Існування в суспільстві надмірної диференціації створює перешкоди для соціально-економічного розвитку країни, що породжує необхідність поглибленого і ґрунтовного вивчення та пояснення цього явища.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Сучасна теорія нерівності розподілу населення за доходами досліджена в працях таких зарубіжних та вітчизняних вчених як: Гвелесіані А. [1], Лібанова Е. [2], Алесіна А. [3], Кнелл М. [4], Аткінсон А. [6], Дайнінгер А. [8], Корнео Дж. [11], Родрік Д. [12] та ін. Проте такі дослідження не дають змоги розглядати диференціацію доходів населення в контексті їх взаємозв'язку і взаємодії з іншими компонентами в просторово-структурному розрізі.

Цілі статті. Метою статті є аналіз традиційних підходів до дослідження проблеми диференціації доходів населення, їх обмежень та недоліків, а також формування концепції визначення просторово-структурної диференціації грошових доходів населення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поняття «диференціація» в енциклопедичних словниках є синонімом до термінів «відмінність», «різниця», «розподіл цілого на різні частини, форми та ступені», і використовується для класифікації статусу, ролі, соціальних інститутів і організацій. Економічна диференціація охоплює відмінності між макро- і мікрогрупами, а також індивідами, як за об'єктивними характеристиками (природними здібностями, економічними, професійними, освітніми тощо), так і за суб'єктивними (ціннісні орієнтації, стиль поведінки тощо). Саме диференціація викликає майнову, владну і статусну нерівність.

Критерії диференціації можна визначити, виходячи з диференціації можливостей різних груп населення мати соціальну користь: дохід, майно, споживання, влада, повага, освіта, здоров'я тощо. Різний

соціальний статус членів суспільства чи домогосподарства, як комбінація багатьох характеристик, визначає різні можливості їх доступу до ресурсів та місце в соціальній ієрархії. Крім того, між людьми існують різного роду нерівності, пов'язані з особливостями статі, раси, віку, своєрідності фізичних даних, інтересів окремої людини тощо, тобто обумовлені природними відмінностями. Ці нерівності доповнюються нерівністю соціального статусу населення, який, в свою чергу, пояснюється різним рівнем та якістю життя: освітою, професією, майновим статусом, статусом зайнятості і ін. У зв'язку з тим, що можливість споживання, отримання освіти, охорони здоров'я тощо, визначається переважно рівнем доходу кожного члена суспільства, останній можна вважати головним критерієм економічної диференціації.

Для визначення диференціації населення за доходами зупинимось власне на грошових доходах, що пояснюється наступними чинниками:

1) доходи в грошовій формі займають найбільшу частку в структурі сукупних ресурсів (так, у 2013 році на грошові доходи припадало 91,4%, негрошові – 4,8%, заощадження, позики, повернені борги – 3,8% [16]);

2) в Україні грошові доходи мають визначальний вплив на нерівність за сукупними ресурсами, отриманими в різних формах і з різних джерел;

3) умови функціонування в ринковій економіці значно підвищили роль доходу в грошовій формі як чинника, що визначає місце людини в системі нерівності і її соціальні перспективи;

4) в існуючих умовах гривня доходу, що отримується у негрошовій формі, є істотно дешевшою за гривню, отриману в грошовій формі (розплачуються з працівниками своєю продукцією саме ті підприємства, які не в змозі знайти для неї ринок збуту, і навряд чи можна вважати, що ця продукція, яку фактично не можна продати, є адекватною заміною заробітної плати);

5) що стосується грошової оцінки продукції, виробленої і спожитої в домашньому господарстві, то ця об'ємна, складна робота взагалі повинна бути предметом самостійного дослідження.

Всі перелічені чинники, на нашу думку, є достатньою підставою вважати дохід у грошовій формі значущим показником диференціації населення, а саме явище диференціації грошових доходів населення розглядати як відмінність у доступі населення до усіх джерел формування грошових доходів.

Варто зауважити, що всі країни в ті чи інші відрізки часу показують певну диференціацію доходів (рис. 1), яка має швидше тенденцію до самовідновлення і дублювання існуючої схеми розподілу, утворюючи цим самим замкнуте коло, що охоплює економічні, соціальні і політичні чинники.

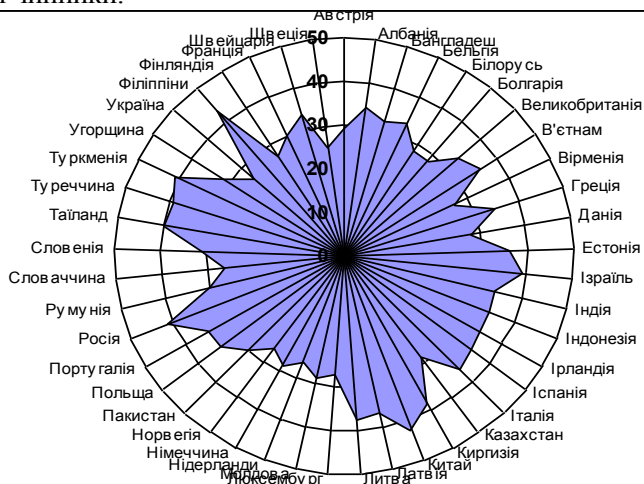

Рис. 1. Коефіцієнт Джині доходів населення у 2012 р. *

* розроблено на основі [9]

Україна належить до країн зі значними масштабами розшарування населення за доходами – за експертними оцінками значення коефіцієнта Джині перевищує 45% [2] (офіційна статистика України дає за цей же період інше значення – 26,3% [16]), хоча по країнах Єврозони воно перебуває на рівні 20–25%. Основний внесок в загальну нерівність здійснює малочисельна група (5–15% за різними оцінками) людей з високими доходами, що мають принципово іншу структуру споживання та відповідно якісно інший рівень споживання. Така крива розподілу доходів свідчить про відсутність чітко окресленої середньої групи, чий майнові та споживчі характеристики займали б середнє положення між надспоживанням та недоспоживанням [2].

Розвиток будь-якої складної системи завжди відбувається неоднорідно і в значній мірі залежить від розвитку елементів цієї системи. Соціально-економічний розвиток країни, а тим паче країни з великою чисельністю населення, що є складною системою, швидкі темпи зрос-

тання в якій демонструють її підсистеми – регіони з найбільш сприятливими умовами для розвитку економіки: географічне розташування, наявність природних ресурсів, розвинутої промисловості, трудових ресурсів тощо.

Рівень економічного розвитку регіону має дуже великий вплив на матеріальний добробут населення, оскільки один із базових аспектів рівень життя населення – має практично функціональний зв'язок з одного боку з його доходами, а з іншого боку формування й розвиток інших аспектів рівня життя визначається рівнем економічного розвитку та його напрямками. Високий рівень урбанізації визначає матеріальну складову населення. Варто зазначити, що різний рівень економічного розвитку впливає на матеріальний добробут не лише працюючого населення, а й соціально незахищених верств населення. Це відбувається за рахунок того, що чим більший рівень валової доданої вартості регіону, тим більша сума місцевих податків, яка надає змогу місцевим органам влади здійснювати доплати та надбавки різним категоріям населення. Значні податкові надходження до місцевих бюджетів надають можливість здійснювати будівництво соціального житла, поліпшувати умови життя населення регіону, а також розвивати соціальну інфраструктуру.

Отже, не менш важливим питанням дослідження диференціації доходів населення є її визначення в регіональному розрізі, у зв'язку з чим пропонуємо розглядати явище просторової диференціації.

Крім того, нерівність розподілу доходів населення відбулась і за економічною ознакою. Ці зміни мали багатоаспектний характер і вказували на зростання нерівності за рахунок цілої низки чинників, зокрема, неекономічного походження, головним з яких було посилення диференціації в оплаті праці (зокрема і в незареєстрованому секторі), а також підвищення ролі інших доходів від зайнятості в бюджетах домогосподарств, таких, як прибутки від підприємницької діяльності та самозайнятості. Крім того, нерівність посилювалася завдяки поширенню доходів, не пов'язаних з трудовою діяльністю, насамперед, від здачі в оренду і продажу майна. Проте стрімкий і переважно незаконний перерозподіл майна, яке колись перебувало у спільному користуванні, на користь невеликого прошарку суспільства, відіграв найбільш негативну роль у формуванні економічно необґрунтованої складової нерівності.

Розглядаючи основні ефекти диференціації населення за доходами, варто зупинитись на наступних двох. Згідно першого диференціація є стимулюючим чинником підвищення продуктивності праці, а, отже,

підвищення економічної ефективності. В свою чергу, згідно другої тези, диференціація призводить до конфліктів, які не сприяють стабільному розвитку: тоді навіть короткотермінова економічна ефективність зникає з порушенням економічного розвитку, до якого наближається в довготерміновому періоді. Так, в [2] наголошується, що у контексті диференціації населення за доходами на сьогодні в Україні можна визначити два головні аспекти: 1) зайнятість не захищає від бідності, і як наслідок, породжує серйозну проблему бідності дітей; 2) вища продуктивність та інтенсивність праці не гарантує вищого доходу.

Дані ефекти висвітлюють давні проблеми, а зокрема: мікроекономічна ефективність в розрізі макроекономічного зростання, яке розглядається в контексті соціальної справедливості [3]. Ці дилеми набирають особливого значення в ситуації трансформаційної економіки, в якій зростаюча диференціація трактується як один з основних проявів «ціни питання» системних перетворень. В даному випадку окремі науковці завжди апелюють до того, що диференціація може відігравати роль як стимулятора, так і дестимулятора економічного зростання [3].

Зокрема, ранній повоєнний період підтвердив гіпотезу про обернену залежність між рівномірністю розподілу доходу і економічним зростанням [4]. Так, менша на половину диференціація в доходах Японії і Німеччини в порівнянні зі США не становила для цих країн бар'єру в досягненні високого темпу зростання продуктивності праці і загальної динаміки економіки. В багатьох дослідженнях наведено аргументи, що стосуються впливу надмірної диференціації доходів на процеси економічного зростання. При цьому вирізняють обставини, які супроводжують такі взаємовпливи: явища типу *rent-seeking*, тобто фінансове сприйняття (баланс податкових навантажень і дотацій, отриманих з бюджету), а також політична нестабільність. На думку частини економістів, всі форми утворення і прояву нерівності доходів призводять до сповільнення швидкості економічного зростання.

Таким чином, часто наголошується на значенні політично-економічного клімату, хоча створення демократичних інститутів, а також відповідних прав і свобод не розв'язує автоматично всіх проблем економічного розвитку. Варто зауважити, що залежність між нерівністю доходів і економічним зростанням зазвичай є нелінійною, а її знак залежить від рівня досягнення економічного розвитку, тобто вона є позитивною для економіки країн, що розвиваються, та негативною для розвинених країн [3]. Країни, що проходять етап від диктатури до

демократії, часто повинні зважати на погіршення багатьох економічних показників, які можуть формуватися на нижчому рівні в порівнянні з добре функціонуючою диктатурою.

Дана взаємозалежність проаналізована Д. Стігліцом, який наводить приклад «азіатських тигрів». Економічна політика, яка застосовується в Південно-Східній Азії, а особливо політика економічного зростання, сформульована в наступних постулатах: високий рівень економічного зростання надає ресурси, які можуть використовуватися для підтримки рівноваги в суспільстві. Водночас високий рівень соціальної рівноваги і пов'язана з цим політична стабільність підтримують високу швидкість економічного зростання. «Східноазіатські країни – Південна Корея, Китай, Тайвань та Японія – довели, що для створення значних нагромаджень не є необхідною значна диференціація, тобто швидкого зростання можна досягнути без відповідного збільшення нерівності за доходами» [5]. До подібних висновків дійшли й інші науковці. Згідно з останніми «східноазіатські тигри» завдячують винятково високим рівнем зростання ВВП політиці незначної диференціації, а також високим освітнім стандартам [6]. Здійснювана політика, спрямована на незначні відмінності в заробітній платі і гарантування отримання освіти, дала соціально-політичну стабільність, яка, в свою чергу, спричинила створення середовища, яке сприяло підвищеному економічному зростанню. В сучасних умовах, з одного боку, потрібні засоби для створення нових місць праці, а з другого – гроші в руках бідних чи для бідних (наприклад, витрати держави на освіту) на самовдосконалення, формування людського капіталу, а відтак більш рівномірного розподілу доходів.

Світовим Банком в одному зі звітів, присвячених трансформаційній економіці та її розвитку, зазначено, що встановлення соціального консенсусу буде ключовим для довготермінового успіху трансформації, оскільки порівняльний аналіз, що ведеться в різних країнах, показує, що суспільства, в яких існує значна диференціація за доходами і багатством, є, як правило, менш політично і соціально стабільними: їх також характеризує нижчий темп інвестицій і економічного зростання [7]. Цей досвід став основним рушієм до перегляду так званого вашингтонського консенсусу.

Таким чином, всупереч сформульованим донедавна поглядам, що інтенсивне нагромадження капіталу призводить до зростання нерівності за доходами в суспільстві (гіпотеза С. Кузнеца), а також, що ці нерівності є необхідними для економічного зростання, досвід низки країн показав,

що завдяки іншим чинникам економічного розвитку (аграрним реформам, надання фермерам дешевих кредитів, усуненню спекуляцій на ринку нерухомості, наданню освітніх послуг та підвищенню професійної кваліфікації) вдалося досягнути дуже високого темпу економічного зростання без збільшення нерівності в розподілі доходів населення.

На це вказують результати емпіричних досліджень, проведених з ініціативи Світового Банку, якими охоплено понад 90 країн в часовому діапазоні 30 років, що дало можливість зробити наступні висновки:

- гіпотеза С. Кузнеца не підтвердилась;
- на початку індустріалізації високий рівень нерівності розподілу за доходами мав більше матеріальний характер, ніж доходний, а тому прослідковувався негативний вплив на темпи економічного зростання;
- редистрибуційна політика сприяє економічному зростанню та зростанню рівня життя бідних тільки тоді, коли має намір збільшити їх можливості, в тому числі за рахунок інвестицій в освіту [8].

Розглянутий взаємозв'язок між розподілом доходів та економічним зростанням відносять до так званої концепції редистрибуції, згідно якої із економічним зростанням можливим є одночасне досягнення мети більш справедливого розподілу доходів в суспільстві. Суть даної концепції полягає в тому, що послідовне впровадження інституційних та ринкових реформ в поєднанні з механізмом редистрибуції не перешкоджатиме економічному зростанню і соціально-економічному розвитку в цілому.

Дана концепція знайшла своє відображення в принципах діяльності МВФ, який останнім часом пропагує ідею «справедливого економічного зростання». На думку Д. Стігліца, викликом для МВФ повинно бути формування політики, що базується на інноваційній економіці, на знаннях, а не на ідеології і зверненні особливої уваги на наслідки цієї політики для бідних.

Отже, суперечлива гіпотеза про неминучий конфлікт між зростанням диференціації за доходами і економічним зростанням не знаходить підтвердження ані на теоретичному ґрунті, ані в сфері емпіричних досліджень. Спочатку науковці шукали чинники, що визначали розподіл доходів в об'єктивному механізмі функціонування економіки, однак щоразу більше уваги приділялось чинникам інституційної природи. В цій сфері основною метою досліджень стало визначення принципів і критеріїв так званого справедливого розподілу благ, що формує частину більш широкої концепції соціальної справедливості [3]. Досвід розвинутих країн засвідчує, що на підйомах економічного розвитку і рівня

добробуту роль диференціації зменшується з економічних причин на користь соціальних механізмів переговорів і порозумінь між сторонами, що пропонує можливість компромісного розв'язання проблем.

Принципи справедливості щонайменше дозволяють визначити, який рівень диференціації можна вважати гармонійним (оптимальним). Як влучно зазначено в [2], «цивілізаційний прогрес визначається не тільки економічними тенденціями – надзвичайно важливим є і те, за рахунок чого відбувається економічне зростання, і хто користується його наслідками: якщо окремі невеликі групи, то майже неминучим є зростання нерівності і бідності; якщо більшість населення, то вигоди отримують практично всі верстви, і плоди економічного зростання будуть розподілені справедливо». Отже, швидке економічне зростання саме по собі не може викоринити нерівність.

Але, як стверджує Аткинсон: «...очевидно, що різні принципи справедливості ведуть до абсолютно різних поглядів щодо нерівності розподілу за доходами». Звідси серед науковців, які займаються такими дослідженнями, також немає згоди щодо визначення справедливості розподілу. Наприклад, горизонтальна диференціація вимагає, щоб індивіди, які знаходяться в однаковому становищі, трактувались однаково, тоді, як згідно вертикальної диференціації, особи, що знаходяться в подібному становищі, мають трактуватись інакше [6]. Зазначимо, що горизонтальна диференціація доходів – загальноприйнята в економічній літературі концепція розподілу доходів, що присвячена вимірюванню диференціації доходів, але в теоретичних розробках вона менш висвітлена, ніж вертикальна нерівність. Традиційно концепція горизонтальної рівності використовується для аналізу змін в індивідуальному розподілі грошових доходів до та після оподаткування. Головний принцип горизонтальної рівності визначив Фельдштейн: «...якщо два індивіди могли б мати однаковий рівень корисності (доходів), коли податки залишаються незмінними, вони мали б мати однаковий рівень корисності (доходів), коли податки змінюються» [1]. Тобто особи з однаковим рівнем добробуту (доходів) повинні оподатковуватись однаковими податками, якщо ж це стосується бідних верств населення – отримувати однаковий рівень трансфертів. Порушення такого стану зумовлює горизонтальну нерівність.

Загальновідомими в економічній літературі є концепції відносної та абсолютної диференціації доходів [1]. Відносна диференціація доходів залежить від співвідношення доходів індивіда до середніх доходів у

суспільстві. Якщо всі доходи зростають в однаковій пропорції, відносна диференціація не зміниться, тобто ранг доходів та відносні показники диференціації доходів є інваріантними до пропорційних змін у доходах. Умовно виходять з того, що економічне зростання в країнах, що розвиваються, не обов'язково призводить до систематичного зростання (зменшення) диференціації у відповідності з цією специфічною концепцією нерівності. Протилежною до відносної є концепція абсолютної диференціації доходів, що залежить від абсолютних показників рівня доходу [1]. Рівень абсолютної нерівності не зміниться, якщо всі доходи зростають на однакову величину.

Проте, навіть відносно реалістичні спроби визначення справедливості в розподілі доходів – в контексті мети – зменшення абсолютної диференціації у величині отримуваних доходів – прийняте багатьма авторами, часто приречене на безуспішність з погляду на розбіжність поглядів щодо межі зменшення цієї нерівності, тобто визначення стану гармонійної (оптимальної) диференціації за доходами.

На особливу увагу заслуговує макроекономічний вимір соціальної справедливості, коли мова йде про зіткнення між «статистично» визнаним економічним зростанням та його соціальною ефективністю, тобто фактичним покращенням рівня життя населення. В одному зі звітів ООН зазначено, що «соціальний розвиток не суперечить економічному розвитку, хоча можуть мати місце певні неузгодженості в аспекті перерозподілу національного доходу» [9]. З цього можна підсумувати, що не існує надто гострих протиріч між економічними та соціальними аспектами в розподілі доходів. Як слушно зазначено в [10]: «Соціальний характер оплати праці і зайнятості, пошук «справедливих» цін, спотворене поняття про егалітаризм і переконання, що держава повинна піклуватися про всіх і про все, становить реальну загрозу для розвитку держави, добре організованої роботи і ефективної соціальної політики».

І відтак змінюється смислове навантаження критерію соціальної справедливості в динамічному розрізі. Як вказано в [11]: «...система розподілу є справедливою тільки тоді, коли гарантує на довготривалий час постійне виправлення матеріальної ситуації найбільш бідної верстви суспільства». Цей принцип, звичайно не визначає, яка частина національного доходу має припадати на даний конкретний момент найбільш бідній верстві населення, оскільки не йдеться про статичний перерозподіл. Вона також не визначає конкретно в певний період часу становище бідних в порівнянні із заможними верстами населення, однак

дозволяє порівнювати їх стан в поточному періоді із станом в майбутньому. Тобто покращення настане тоді, коли зменшиться рівень бідності, а не тоді, коли багаті збідніють і долучаться до неї.

На особливу увагу заслуговує дослідження Д. Родріка, в якому якість державного регулювання є чинником, який модифікує залежність між економічним зростанням та структурою розподілу доходів [12]. Як було зауважено, в попередніх емпіричних дослідженнях не вдалося однозначно довести позитивну кореляцію між рівнем егалітаризму в розподілі доходів та темпом економічного зростання, спричинену чинниками політичної економіки. Окрім досвіду «азіатських тигрів» немає більше підтверджень ефективності даного способу державного управління у формуванні такого взаємозв'язку.

Більшість концепцій, які пробують пояснити неефективне державне управління, сягають за межі суто економічного аналізу, і враховують чинники, які знаходяться в сфері зацікавлення соціології та політичних наук. Як слушно зауважив Д. Стігліц, обмеження тільки зміною державної монополії на приватну не призведе до створення більш динамічної ринкової економіки [5]. Бюджетна рівновага, низька інфляція, незмінний валютний курс і загальна фінансова стабілізація, приватизація та лібералізація – це не мета, а інструменти економічної політики, яка має вести до постійного економічного зростання і підвищення рівня життя.

Як видно з проведеного аналізу взаємозв'язку диференціації доходів населення і економічного зростання, щоразу більше уваги присвячується ефективності соціальної політики держави. У зв'язку з цим можна виокремити чотири основні фази реформ, здійснюваних в сфері соціальної політики:

1) декада 80-х рр. XX ст. – період критики «держави загального добробуту» з неоліберальної позиції і радикальні спроби її зміни;

2) декада 90-х рр. XX ст. – період соціальних реформ в більшості європейських країн під впливом критики попереднього періоду, здійснений урядами з різними політичними поглядами;

3) роки переломного періоду – фаза переформатування захисників «держави загального добробуту», спроба побудови концепції «третього шляху»;

4) перша декада XXI ст. – фаза синтезу нових концепцій, що триває на даний час, пошук самостійності, особливо європейської соціальної політики, побудова моделі політики, яка базується на методи відкритої координації.

В соціальній політиці увага фокусується навколо проблеми зайнятості, а предметом її зацікавлення є виключно ринок праці, який виконує щоразу активнішу роль в зменшенні диференціації за доходами населення. Відтак, в країнах Євросоюзу політика зайнятості і боротьби з безробіттям останніми роками витісняє соціальну політику в традиційній для неї області – системі соціального забезпечення, програми соціальної політики стають програмами зайнятості [13–14].

Варто відмітити, що Україна, як зазначено в [2], все ще реалізує політику «держави загального добробуту», тобто перш за все, спрямовує свої сили та заходи на захист вразливих верств населення шляхом вирівнювання доходів. Проте, більшість діючих в Україні соціальних програм характеризується недостатньою спрямованістю на бідні верстви населення та завищеною витратністю адміністрування. Тому важливим напрямом трансформації соціальної політики є модернізація системи соціальної підтримки населення, переведення її переважно на адресні засади. Для цього політика соціального вирівнювання доходів має спиратися на розвиток системи державних соціальних стандартів та гарантій. Від гарантованого державою мінімуму доходів, отримуваних з різних джерел, стандарти повинні задавати прогресивні критерії, від підтягування до яких значною мірою залежатимуть оцінка урядових та регіональних програм, діяльності місцевої та відомчої влади [2].

Варто наголосити також на тому факті, що в ринкових умовах диференціація доходів пов'язана, перш за все, з різним походженням доходів: трудові, від власності, від капіталу, від підприємницької діяльності. За таких умов доходи розподіляються між власниками економічних чинників виробництва у формі заробітної плати, прибутку, ренти та відсотків. З іншого боку, як показує минулий досвід розвинених країн (зокрема, країн Євросоюзу), ці джерела доходів часто «витісняються так званими соціальними доходами». Тому важливим аспектом дослідження диференціації доходів населення є виокремлення її видів за структурою доходів.

Так, диференціація доходів у тих масштабах, що існують в Україні, позбавляє групи з найнижчими і середніми доходами можливості впливати на економічну та політичну ситуацію і на дії держави. Соціальними наслідками може бути ще більша поляризація суспільства, посилення економічної незахищеності, маргіналізація суспільства, а також зростання насильства і порушення соціальної рівноваги. Така ситуація вимагає посилення втручання держави в процеси трансформації

політики доходів населення. Основною метою такої політики має бути управління процесами формування доходів населення, забезпечення їх передбачуваного зростання та відтворення робочої сили, а також перерозподіл доходів з метою зменшення їх диференціації та підвищення рівня життя населення.

Відтак диференціацію грошових доходів у співвідношенні «джерело-місце формування доходів» можна розкласти на компоненти:

- за джерелами доходів – структурна;
- за місцем отримання доходів – просторова;
- за групами населення (декомпозиція показника диференціації на нерівність всередині груп населення і між ними) – внутрішньо- або міжгрупова.

На основі проведеного аналізу традиційних підходів до дослідження проблеми диференціації доходів населення запропоновано в основі концепції визначення просторово-структурної диференціації грошових доходів населення розглянути показник грошових доходів населення як економічну категорію, що займає найбільшу частку в структурі сукупних ресурсів населення, а також має визначальний вплив на нерівність за сукупними ресурсами, отриманими в різних формах і з різних джерел, визначає місце людини і її перспективи в системі соціальної нерівності.

Отже, показник грошових доходів населення є базисом для визначення диференціації населення за доходами. В свою чергу, на підставі здійсненої класифікації видів диференціації запропоновано показник диференціації грошових доходів населення розглянути у співвідношенні «джерело-місце формування доходів». Таким чином, виокремлено поняття просторово-структурної диференціації грошових доходів населення, як явища, що акумулює в собі нерівність доступу населення до усіх джерел грошових доходів, необхідних для повноцінного людського розвитку в регіональному (за місцем отримання доходів) і структурному (за джерелами формування доходів) розрізах [15].

Названі складові можна розглядати як основу для визначення просторово-структурної диференціації грошових доходів населення, концептуальна схема якої наведена на рис. 2.

Розв'язання проблем нерівності доступу населення до усіх джерел грошових доходів на підґрунті концепції визначення просторово-структурної диференціації грошових доходів населення забезпечує достовірність, об'єктивність та якість результатів аналізу, моделювання та прогнозування.

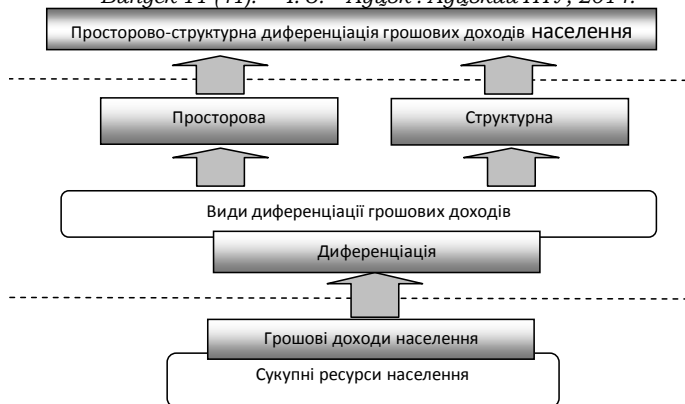

Рис. 2. Концептуальна схема визначення просторово-структурної диференціації грошових доходів населення

Висновки. Отже, диференціація грошових доходів населення в Україні, як явище, є більше ніж окремим різновидом нерівності – соціальної, економічної тощо. Вона великою мірою акумулює в собі нерівність доступу населення до усіх різновидів ресурсів, необхідних для повноцінного людського розвитку, а її власний рівень стає додатковим джерелом подальшого розширення структурної та просторової нерівності та втрати ними розумної (виправданої) консистенції.

1. Гвелесіані А. Г. Диференціація грошових доходів населення: аналіз, прогноз та механізм регулювання : [монографія] / Відп. ред. В. М. Новіков. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2008. – 155 с.
2. Сталий людський розвиток: забезпечення справедливості : [Національна доповідь] / кер. авт. кол. Е. М. Лібанова / Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи. – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2012. – 412 с.
3. Alesina A., Perotti R. Income Distribution, Political Instability, and Investment // *European Economic Review*, 1996, Vol. 40, pp. 1203 – 1228.
4. Knell M. Social Comparisons, Inequality, and Growth // *J. of Institutional and Theoretical Econ.*, 1999, Vol. 155, № 4, pp. 664–695.
5. Стігліц Д. Глобалізація та її тягар. Пер. з англ. / Д. Стігліц. – К. : КМАкадемія, 2003. – 252 с.
6. Atkinson A. Top Incomes over the Twentieth Century Eds. / A. Atkinson, T. Piketty. – 2007. – Oxford University Press, Oxford. – 604 p.
7. Inequality around the World / E-print // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://web.worldbank.org>.